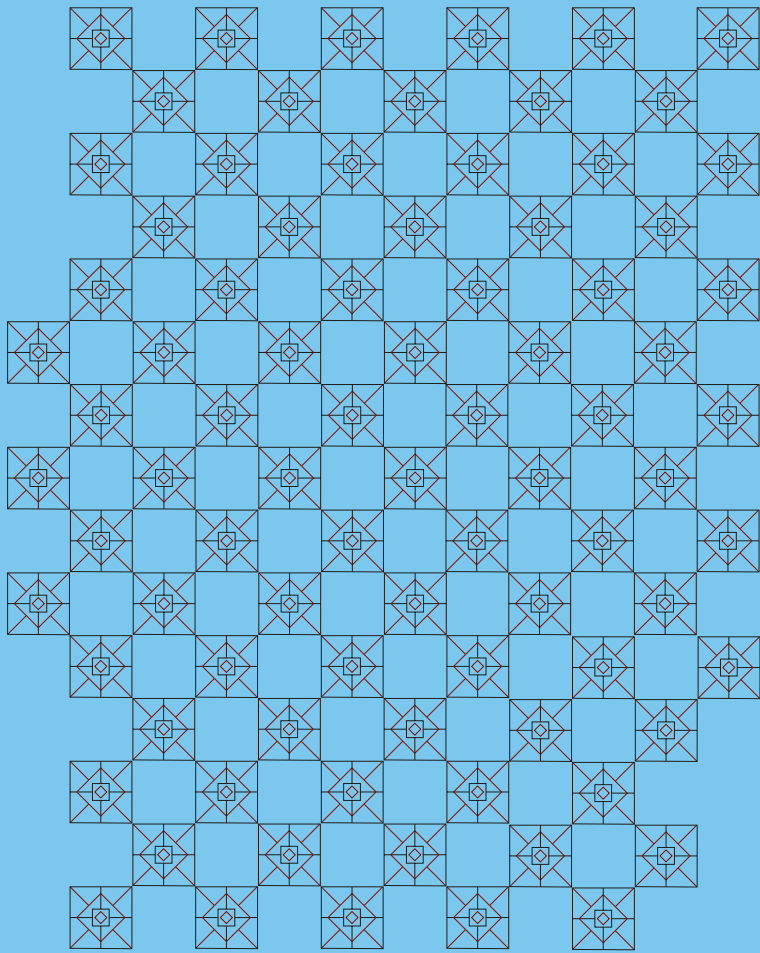

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovino pisje in
sorodna področja*

II/1

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

Glasilo Združenja za promocijo kulturne dediščine,
raziskav in novih tehnologij – Retrospektive

Mednarodni uredniški odbor: dr. Peter Mikša (SI) (ODGOVORNI UREDNIK),
dr. Kornelija Ajlec (SI) (GLAVNA UREDNICA),
Maja Vehar (SI) (TEHNIČNA UREDNICA),
Jure Bežan (SI) (TEHNIČNI UREDNIK),
dr. Matija Zorn (SI),
dr. Petra Testen (SI),
dr. Božo Repe (SI),
dr. Yoshitome Kota (JP),
dr. Sanja Petrović Todosijević (SRB),
dr. Slobodan Marković (SRB),
dr. Ivan Laković (MNE).

Strokovna sodelavka: mag. Ana Marija Lamut

Za znanstveno vsebino tekstov in točnost podatkov odgovarjajo avtorji. Prav tako morajo poskrbeti za avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 12. junija 2019.

Prevodi: FuroCat d.o.o. (angleščina)
Naslovnica: Tjaša Krivec
Oblikovanje in oprema: Jure Stušek
Prelom in tisk: PODOBA d.o.o., Celjska cesta 7, SI-3250 Rogaška Slatina
Naklada: 100 izvodov

Cena izvoda: 15 €
Letna naročnina: 25 €

Izdaja: Združenje za promocijo kulturne
dediščine, raziskav in novih
tehnologij – Retrospektive
Slovenska cesta 9b, SI-1000 Ljubljana, Slovenija

info@retrospektive-journal.org
www.retrospektive-journal.org

ISSN: 2630-3426 (TISKANA IZDAJA)
2670-4013 (SPLETNA IZDAJA)

KAZALO VSEBINE

<i>Razprave</i>	7
ODNOS PARTIZANSKEGA ZDRAVSTVA DO SPOLNEGA IN REPRODUKTIVNEGA ZDRAVJA NA SLOVENSKEM	8
<i>Maja Vehar</i>	
SLOVENCİ IN PANEVROPSKA UNIJA – ANALIZA OBDOBJA MED OBEMA VOJNAMA	36
<i>Domen Kaučič</i>	
PODPIS SPORAZUMA O ZAPOSLOVANJU IN SOCIALNEM ZAVAROVANJU MED ZVEZNO REPUBLIKO NEMČIJO IN SOCIALISTIČNO FEDERATIVNO REPUBLIKO JUGOSLAVIJO (1964– 1968)	58
<i>Jure Bežan</i>	
RAZVOJ SLOVENSKE GEOGRAFIJE – OBDOBJE MED KONCEM PRVE SVETOVNE VOJNE IN OSAMOSVOJITVIJO SLOVENIJE	81
<i>dr. Drago Kladnik</i>	
<i>Nove tehnologije</i>	145
DELO S PDF DATOTEKAMI	146
<i>dr. Bojan Balkovec</i>	
KONTAKTI AVTORJEV	159

»DOLŽNOST EVROPSKE MLADINE JE, DA TO SPREMEMI. POKLICANA JE, DA NA RUŠEVINAH STARE ZGRADI NOVO EVROPO.«

»IT IS THE DUTY OF EUROPEAN YOUTH, TO CHANGE THIS. IT IS CALLED UPON TO BUILD NEW EUROPE UPON THE RUINS OF THE OLD ONE.«

UDK: 94(497.4:4)"1918/1941

SLOVENCİ IN PANEVROPSKA UNIJA – ANALIZA OBDOBJA MED OBEMA VOJNAMA

*Slovenes and the Paneuropean Union –
Analysis of the Inter-War Period*

Domen Kaučič

IZVLEČEK

Prispevek razkriva zgolj vrhnje plasti sicer kompleksnega vprašanja povojne ureditve Evrope in predstavlja odzive Slovencev na idejo Richarda Nicolasa Coudenhove-Kalergija o Panevropski uniji. V ospredju so nekateri zapisi v časnikih *Edinost*, *Jutro*, *Narodni dnevnik* in *Slovenec*, ki pa jih dopolnjujejo še ostala, krajše predstavljena mnenja nekaterih intelektualcev medvojnega časa. Panevropska ideja je bila daleč od prioriternih tem v slovenskem političnem diskurzu, je pa marsikomu predstavljala upanje za rešitev mnogoterih vprašanj, ne zgolj tistega o večnem miru na stari celini. Kljub temu pomislekov ni manjkalo, največji je bil ravno Kalergijev izrazito odklonilen odnos do največje slovanske države – Sovjetske zveze oz. Rusije, kot jo grof Coudenhove večkrat poenostavljeno poimenuje.

Ključne besede: Panevropska unija, Richard Nicolas grof Coudenhove-Kalergi, Andrej Gosar, Bratko Kreft, Bogo Grafenauer

ABSTRACT

The present article touches upon the upper layers of the otherwise complex issue of post-war Europe and presents responses from Slovenes to the idea of a Paneuropean Union by Richard Nicolas Coudenhove-Kalergi. Several articles from the newspapers of *Edinost*, *Jutro*, *Narodni dnevnik* and *Slovenec* are in the forefront. These are in turn complemented by other summarised opinions by several intellectuals from the interwar period. The pan-European idea was far from being a priority topic in the Slovenian political discourse, but it did offer hope to solutions to numerous issues, and not just to the question of eternal peace in Europe. Nevertheless, there was plenty of doubt regarding the idea. Hesitation surrounded the idea, the biggest that of Kalergi who had a markedly disdainful attitude towards the largest Slavic state – the Soviet Union, or Russia, as Count Coudenhove repeatedly named it.

Keywords: Paneuropean Union, Count Richard Nicolas von Coudenhove-Kalergi, Andrej Gosar, Bratko Kreft, Bogo Grafenauer

UVOD

Dr. Richard Nicolas grof Coudenhove-Kalergi je bil avstrijski politik, diplomat in filozof ter potomec vplivnih plemiških družin iz Nizozemske

Slika 1: Richard Nikolaus grof Coudenhove-Kalergi.

in Grčije.¹ Njegovo življenje je bilo že od samega otroštva zelo razgibano. Rodil se je 17. novembra 1894 v Tokiu japonski materi Maituko Aoyama in očetu Heinrichu von Coudenhove-Kalergiju, avstro-ogrskemu grofu² in diplomatu. Leto in pol po njegovem rojstvu se je družina preselila v Evropo in je bivala v gradu Ronsperg blizu češko-bavarske meje, takrat še meje med Avstro-Ogrsko in Nemčijo. Njegov oče je bil kot diplomat vpet v mednarodno dogajanje in je tako gostil mnoge pripadnike drugih narodov in ras, hkrati pa so mnogi zaposleni na Ronspergu izhajali iz različnih koncev Evrope in celo sveta, kar

je zagotovo vplivalo na Richardov odklonilen odnos do nacionalizmov in ostalih predsodkov, ki bi temeljili na veri in rasi.³

1 Richard Nikolaus von Coudenhove-Kalergi. *Panevropa*. Ljubljana (2000), 84 (Odslej: Coudenhove-Kalergi. *Panevropa*).

2 Andrej Rahten v svojem prispevku v delu *Panevropa* navaja, da je dinastija Coudenhove-Kalergi izvirala iz nizozemskega dela nekdanjega habsburškega imperija. Ko so Habsburžani v 18. stoletju izgubili vse posesti na Nizozemskem, so jim Coudenhoveji ostali zvesti in so se preselili v Avstrijo. Richardov ded se je poročil z grško plemkinjo iz družine Kalergi, ti pa so bili potomci bizantinske dinastije Fokas. V: Andrej Rahten. »Coudenhove-Kalergi in panevropsko gibanje.« V: *Panevropa*, Coudenhove-Kalergi, 84–90.

3 Prav tam, 84–85.

Celotna vzgoja in izobrazba, ki ju je bil deležen v mladih letih, sta vodili k odločitvi za politični boj zoper šovinizem. Ob propadu Avstro-Ogrske ni bil potrft, pač pa naj bi se navdušil nad idejo o narodni samoodločbi in nad ustanovitvijo zveze narodov, torej nad idejami, ki jih je zagovarjal ameriški predsednik Wilson.⁴ V svojem znamenitem delu *Panevropa* je komunizem in nacionalizem označil za glavna sovražnika evropske civilizacije. Ta naj bi po Kalergiju temeljila na treh stebrih: grškem individualizmu, krščanskem socializmu in nordijskem heroizmu. Grki, judi in Germani naj bi predstavljali svobodo, bratstvo in pogum, le vsi skupaj bi lahko dali evropski kulturi njen pravi jaz. Po propadu monarhije je Kalergi zaprosil za državljanstvo nove Češkoslovaške republike, prav z njenim prvim predsednikom Tomašem Masarykom pa je povezana njegova prva vidnejša politična akcija, do katere pride leta 1920 ob njunem srečanju. Masaryk naj bi njegovo idejo o Združenih državah Evrope označil za pozitivno, a je bil mnenja, da Evropa za to še ni zrela.⁵ Novembra 1922 je izšel Kalergijev prvi članek, v katerem je predlagal ustanovitev Panevropske unije, ki naj bi bila nadnacionalna federacija evropskih držav. Proti koncu naslednjega leta je Kalergi objavil istoimensko delo, v katerem je predstavil potrebe za nastanek omenjene zveze in tudi korake, kako priti do nje. Knjiga je hitro postala prava uspešnica in je bila prevedena v mnoge jezike, med katerimi pa ni bilo italijanščine, saj naj bi to izrecno prepovedal Benito Mussolini, ki je močno nasprotoval takemu povezovanju na stari celini. Aprila 1924 je izšla tudi prva številka časopisa z enakim naslovom, z njim pa je izšel tudi manifest.⁶

PANEVROPA

Za lažje razumevanje bom v nadaljevanju na kratko predstavil osnovne premise in ideje Kalergijevega dela *Panevropa*, ki bi si sicer že samo po sebi zaslužilo posebno študijo. Že med samo vojno in še posebej po njej je Kalergija skrbela predvsem prihodnost celine, ki

4 Prav tam, 85.

5 Prav tam, 85.

6 Prav tam, 85–86.

po njegovem mnenju ni bila svetla, edino rešitev zanjo pa je videl v združevanju držav v veliko nadnacionalno federacijo. Menil je, da vzrok za propadanje celine ni politični, ampak biološki, a pri tem ni mislil na staranje ali bolezn, temveč na nevarnost vojne ter vojaško tehnologijo, ki jo ljudje izrabljajo za nasilno doseganje svojih ciljev. »Današnja evropska politika je bolj podobna politiki včerajšnjega kot politiki jutrišnjega dne. [...] Dolžnost evropske mladine je, da to spremeni. Poklicana je, da na ruševinah stare zgradi novo Evropo, evropsko organizacijo namesto evropske anarhije.«⁷

Kalergi se je pisanja lotil z izrazito političnega stališča in je svoje delo začel z razpadom evropske hegemonije, ki se mu je zdela samoumevna, kar se kaže tudi ob njegovem odnosu do kolonij, še posebej zahodnoafriških.⁸ Eden večjih izzivov pri delu je bila problematika zamejitve same celine. Z geografskega stališča se mu je zdelo, da evropskega kontinenta ni in da je Evropa le polotok ogromne evrazijske celine. Povedanemu navkljub je zamejil Evropo; na predelih, kjer jo obdaja morje, ni bilo težav, na vzhodu, kjer se je meja zgodovinsko spreminjala, pa je zato raje prešel na kulturno definicijo same Evrope.⁹ Prek geografske, kulturne, politične in zgodovinske definicije stare celine je osnoval novo, šesto Evropo, kot jo poimenuje,¹⁰ ki naj bi bila Panevropa, v kateri pa ni videl prostora za Rusijo in Veliko

7 Prav tam, 7–8.

8 Izraz zahodnoafriških je lahko večplasten. Sicer njegova ideja o preureditvi Sahare v največjo žitnico na svetu kaže na to, da bi termin lahko ustrezal današnjim geografskim razdelitvam afriške celine, kar v nadaljevanju potrjuje tudi izpostavitve centralnoafriških kolonij. Kljub vsemu pa je verjetno z izrazom »zahodnoafriške kolonije« imel v mislih celotno levo polovico kontinenta, ki je bila večinsko pod nadzorom potencialnih članic Panevrope, kjer pa ni videl prostora za Britansko cesarstvo, ki pa si je večinsko lastilo desno polovico kontinenta (seveda z rahlimi izjemami v obeh primerih). Prav tam, 77.

9 Omenja štiri svetovne kulture: evropsko, kitajsko, indijsko in arabsko. V: Coudenhove-Kalergi. *Panevropa*, 17–19.

10 V zgodovini prepozna pet preteklih Evrop, ki so sledeče: antični grški svet je predstavljal prvo, sledilo je Rimsko cesarstvo, tretje je bilo cesarstvo Karla Velikega, s katerim naj bi germanska Evropa doživela svoj vrhunec. S propadom Karolingov naj bi vlogo počasi prevzemali papeži, med katerimi izpostavi Inocenca III., ki naj bi pripomogel k t. i. četrti Evropi. Zadnja Evropa pred novo Panevropo je bila Napoleonova Evropa, za katerega trdi, da bi v primeru zmage pri Leipzigu že uspel ustanoviti Združene države Evrope. V: Coudenhove-Kalergi. *Panevropa*, 18.

Britanijo.¹¹ Kalergi je v svojem pisanju trdil, da je »posamezna država, kot se je historično razvila, postala premajhna, da bi lahko v prihodnosti obstajala samostojno«¹² in »mora biti razširjena in nadgrajena v zveze držav«.¹³ Medtem ko se svet povezuje, se Evropa atomizira.¹⁴ Slednja kot politični pojem ne obstaja in je zato mednarodni problem, saj ima v odnosu do sveta podobno vlogo kot nekoč Balkan v odnosu do Evrope. Predstavlja sod smodnika, celino nerešenih socialnih in nacionalnih vprašanj. To vprašanje pa ima le en odgovor – združitev narodov Evrope, do katere lahko pride po Kalergiju po dveh poteh: s prostovoljno združitvijo v panevropsko federacijo ali pa z nasilno rusko osvojitvijo.

V nadaljevanju se je Kalergi osredotočil na odnos med potencialno Panevropo ter ostalimi povezavami in državami sveta. Zanimiv je njegov pogled na Društvo narodov, ki mu sicer priznava določene zasluge, a mu nameni tudi nekaj kritik. Meni, da mora Nemčija postati članica organizacije, če se Evropa želi povezati. V nasprotnem primeru ji grozi razpad na dva tabora: na ženevski in moskovski tabor. Znotraj društva bi si morala Panevropa prizadevati za avtonomijo in tudi za regionalno razdelitev. V primeru razpada Društva narodov pa vidi tudi možnost nastanka panevropske organizacije držav.¹⁵

11 Njegov odnos do članstva Velike Britanije v zvezi je večplasten. Vključitev imperija v organizacijo primarno zavrača. Pravi, da je država enostavno prevelika in da že sama po sebi predstavlja interkontinentalno zvezno državo, ki je politično svoja celina. V tako velikem obsegu Britanija ne more biti del Panevrope, a ne izključuje delne ali kasnejše popolne priključitve Otoka organizaciji. Za razliko od Britanije je njegov odnos do Rusije (ves čas govori o Rusiji in ne Sovjetski zvezi) izrazito odklonilen. Primarni razlog za njeno zavračanje je njen nedemokratični režim, tako rdeči kot beli. Ena izmed nujnosti za združitev Panevrope naj bi bila ravno nevarnost Rusije, ki se po avtorjevem mnenju želi polastiti evropskega ozemlja. Z obema državama, tako Veliko Britanijo kot tudi Rusijo, naj bi Panevropa sklenila več sporazumov, ki bi omogočali varnost in stabilnost v regiji, kar pa bi posledično lahko krepilo gospodarstvo in splošno blaginjo vseh držav. V: Coudenhove-Kalergi. *Panevropa*, 10–30.

12 Prav tam, 13.

13 Prav tam, 13.

14 Svojo tezo argumentira in navede sledeče primere: ruska država je postala zveza več narodov: Rusov, Belorusov, Ukrajincev, Gruzijcev, Armencev in drugih. Podobno velja za Veliko Britanijo, ki se razprostira po celotnem svetu in združuje od Angležev in Egipčanov do Indijcev in Malajcev. Poleg omenjenih se povezujeta tudi Panamerika in Kitajska. V: Coudenhove-Kalergi. *Panevropa*, 13.

15 V primeru nastanka ameriške zveze narodov, ki bi se ji pridružile tudi ZDA, bi se morala novonastala zveza slej ko prej soočiti s svojo ženevsko teknico, kot jo poimenuje Kalergi. V primeru odhoda ameriških držav bi bilo Društvo narodov rahla zveza Evropejcev, Britancev in vzhodnih Azijcev. Če bi se slednji tudi odločili za izstop, bi Društvo narodov sestavljale le še države Panevropske unije, zato bi se društvo lahko preoblikovalo v evropsko povezavo. V: Coudenhove-Kalergi. *Panevropa*, 42–46.

Tedanje stanje v Evropi oceni kot stanje anarhije, ki se nevarno približuje novi vojni. Izogniti bi se ji dalo le s pomočjo nove mednarodne organizacije.¹⁶ Samouničenje Evrope ne bi bilo v korist nikogar z izjemo ene same sile – Rusije. Zato se je potrebno vojni izogniti, tudi s pomočjo politike pacifizma, ki naj bi bila po Kalergiju nacionalna dolžnost. Posameznik, ki ljubi svoj narod, »mora biti spričo tehničnih in političnih pogojev evropske vojne pacifist. Nacionalnemu šovinistu, ki svoj narod hujska k novim vojnám v dobri veri, da služi svojemu narodu, je treba oprostiti samo zaradi njegove nevednosti in pomankanja domišljije pri predvidevanju.«¹⁷

SLOVENCİ IN PANEVROPA

Slovenska javnost ni prezrla panevropske ideje in dogajanja okoli nje, za kar je poskrbelo tudi slovensko časopisje. Na Kalergijeve predloge so se kritično odzivali. Ko je Kalergi javno okrcal francoskega ministrskega predsednika Edouarda Herriota, naj omili svojo ostro protinemško retoriko in naj kot glavni predstavnik panevropskega gibanja zastopa njegova pacifistična načela, so Avstrijca v časniku *Delavska politika*¹⁸ označili za utopičnega zanesenjaka, saj da naj bi zanemarjal interese mnogih evropskih držav, »ki so se razvijali ob povsem različnih prilikah in pogojih«,¹⁹ in dodali, »da je ustvaritev take evropske unije še jako daleč«.²⁰ Čeprav je slovensko časopisje odprto za različne ideje evropskega povezovanja, kar se pokaže ob apelu Aristida Brianda po

16 Poti, na katere morajo stopiti države, je več. Odločiti se morajo za: »organizacijo namesto anarhije, razsodišče namesto vojne, razorožitev namesto oboroževalne tekme, solidarno garancijo namesto samopomoči in kooperacijo namesto konkurence«. V: Coudenhove-Kalergi. *Panevropa*, 49–50.

17 Prav tam, 52.

18 *Delavska politika* je časnik, ki je izhajal med letoma 1926 in 1941. Širil je predvsem socialistično politično misel, pokrival pa je predvsem dogajanje v slovenskem prostoru, ki je v času izhajanja bil del Kraljevine SHS, kasneje preimenovane v Jugoslavijo. Svojim bralcem je prinašal tudi informacije onkraj domačih meja, znan pa je tudi po leposlovnih objavah.

19 »Predsednik panevropske zveze Coudenhove-Kalergi je poslal francoskemu ministrskemu predsedniku Herriotu odprto pismo« *Delavska politika*, 28. 9. 1932, 2. in »Panevropa«. *Delavska politika*, 7. 7. 1928, 3.

20 Prav tam, 3.

zdužitvi Evrope,²¹ pa Kalergijeva prizadevanja, med katerimi je tudi poziv po plebiscitu za Panevropo, označijo za idealistična, čeprav mu priznavajo dobre namene in poskuse večne pacifikacije stare celine.²² Slabo leto kasneje lahko v članku z naslovom Briand in Panevropa zasledimo podobno kritiko Kalergijevega razmišljanja v/o Panevropi, saj neznani avtor pravi, da je bil za razliko od Aristida Brianda idealist in je ignoriral nasprotja, ki so še vladala v Evropi v medvojnem času. *Delavska politika* 18. februarja 1933 poroča o Kalergijevem pozivu za plebiscit o Panevropi, ki naj bi se ga izvedlo 29. julija 1934. Evropa naj bi se znašla pred izbiro, ali s svojo politiko nadaljuje pot v novo vojno, ali pa se z alternativo, ki bi jo predstavljala zveza držav, za vselej ogne moriji.

Zanimiv je zapis v *Edinosti*²³ z začetka leta 1923, saj je dokaj ciničen. Avtor članka omenja pismo dunajske *Neue Freie Presse* italijanskemu ministrskemu predsedniku Benitu Mussoliniju. V dotičnem časniku je Kalergi objavil članek, v katerem Mussolinija poziva, naj skliče panevropski kongres v Rimu. Položi naj temelje Združenim državam Evrope in naj tako reši Evropo pred, kot trdi neznani avtor članka, *Slovani z vzhoda*. V članku je Kalergi predstavljen kot »neki Rihard Coudenhove-Kalergi, torej star avstrijski 'filozof'«,²⁴ in označen za

21 Aristide Briand (1862–1932) je bil večratni francoski minister in premier in avtor t. i. Briandovega memoranduma, v katerem se zavzame za nekakšno evropsko povezavo, za Združene države Evrope. V memorandumu, ki ga je evropskim državam razposlal 16. maja 1930, se je zavzel za tesnejšo ekonomsko povezanost med evropskimi državami in celo za določeno stopnjo federalizacije držav na celini. Briandov predlog kasneje zamre, predvsem tudi zaradi njegove nenadne smrti leta 1932, kmalu po tem pa predlog zasenči še vzpon nacizma in širjenje fašizma po evropskih državah. V: Domen Kaučič. »Slovenci in ideja evropskega povezovanja. Analiza obdobja med letoma 1914 in 1932«, magistrsko delo (Univerza v Ljubljani, 2018), 47–57.

22 »Briand in Panevropa«. *Delavska politika*, 24. 7. 1929, 1 (odslej: Briand in Panevropa) in »Plebiscit za Panevropo«. *Delavska politika*, 18. 2. 1933, 4.

23 *Edinost* je bila glasilo tržaških Slovencev, ki je izhajalo v Trstu med letoma 1876 in 1928, ko ga je fašistična oblast ukinila. Bila je liberalno glasilo, ki pa se z verskimi nasprotji ni ukvarjala. Še posebej pomembno vlogo je glasilo imelo v svojih zadnjih desetih letih, ko je bila Primorska del Kraljevine Italije. Ko je v Italiji vladal fašizem, so fašisti izvajali tudi fizično nasilje nad slovenskim prebivalstvom, zato je ostra kritika Kalergija, ki svoje upe ze kratek čas polaga ravno v Mussolinija, povsem razumljiva. V: Amon, Smilja in Karmen Erjavec, *Slovensko časopisno izročilo: od začetka do 1918* (Ljubljana, 2011), 130–131 (odslej: Amon. *Slovensko časopisno izročilo*).

24 »Strah pred Slovani«. *Edinost*, 24. 2. 1923, 1.

»zaslepljenega od strahu pred Slovani«. ²⁵ Zopet mu je očitana idealizem, avtor pa se obregne še ob usodo njegove nekdanje domovine Avstro-Ogrske, ki naj bi prav zaradi take stare avstrijske filozofije propadla. Kalergiju ne prizanese niti ob njegovem pozivu Mussoliniju, naj združi Evropo, kar avtorja razumljivo razburi. Opomni, da naj bi Mussolini to že poskušal, a so bili vsi njegovi poskusi zavrjeni. Avtor se strinja, da je Evropa bolna, a ozdravela naj bi lahko samo s pomočjo Rusije in ne brez nje, kot pravi grof. Le-ta naj bi v pismu Mussolinija pozval, naj se zgleduje po največjem Italijanu 19. stoletja – Giuseppeju Mazziniju, a se tudi ta poziv ne izogne kritiki, saj naj bi se Mazzini, tako avtor članka, zavzemal za sporazum in prijateljstvo med t. i. »latinskim« in slovanskim svetom, kar avtorju daje dodaten razlog za posmeh, ki proti koncu članka že preide v opozorilo tudi samemu Mussoliniju. Navkljub kritikam avtor deli podobne misli o stanju Evrope, a kot je razvidno iz zgoraj povedanega, se mu ozdravitev Evrope še posebej brez Rusije zdi težka, združitve celine pa celo utopična. ²⁶ *Edinost* sčasoma svoje poglede očitno spremeni, saj v istem časniku 7. aprila 1926 pišejo o predavanju Coudenhove-Kalergija v Bratislavi, ki je potekalo tiste dni. Predavanje in razpravo, ki je sledila, označijo za zanimivi. V uvodni analizi avtor članka ponovno izpostavi »bolezen« Evrope in prepričanje, da je njeno ozdravitev mogoče doseči le po mirni poti, kar naj bi ugotavljali tudi »prosvetljeni duhovi«. ²⁷ Članek sicer povzema glavne grofove ugotovitve, ki jih sam navede že v svojem paradnem delu. ²⁸

V *Jutru* ²⁹ Kalergija označijo za mladega in »zelo idealnega človeka«, ki bo »igral v evropskem koncertu še pomembno vlogo«. ³⁰ V enem

25 Prav tam, 1.

26 Prav tam, 1.

27 »Bolezen Evrope«. *Edinost*, 7. 4. 1926, 1.

28 Prav tam, 1.

29 *Jutro* je bil dnevnik, ki je izhajal med letoma 1920 in 1945 v Ljubljani, a se je zaradi svoje kakovosti uveljavil po celotnem slovenskem prostoru. Nastal je predvsem zaradi nasprotovanj med mladoliberalci in staroliberalci, kasneje pa je postal glasilo Samostojne demokratske stranke na Slovenskem.

30 »Panevropski kongres«. *Jutro*, 29. 9. 1926, 7.

izmed svojih člankov avtor Vladimir Levstik³¹ zagovarja položaj slovanskih držav in potoži, da v mednarodni sferi nimajo take veljave, kot bi si jo po njegovem mnenju zaslužile. Sprva predstavi osnovne Kalergijeve ideje, med katerimi je tudi nastanek evropske države prek nastajanja manjših povezav med državami, kot je npr. Mala antanta, ki bi se potem medsebojno povezale v eno nadnacionalno tvorbo. Tukaj avtor *Panevropske* eno izmed iniciativ ponuja Španiji, za katero pravi, da spada med večje evropske države in ima med evropskimi silami dokaj nevtralen položaj. Na tej točki začne Levstik vpletati svoje mnenje. Španija kot taka ga sicer ne moti, a bi vseeno raje videl, da bi Kalergi namesto nje omenil Poljsko, ki je takrat imela (kot sam navede) štiri milijone prebivalcev več kot Španija s svojimi kolonijami. V njegovih očeh so ravno slovanske države tiste, ki so že dale povod za nastajanje takih povezav z ustanovitvijo Male antante³² in tudi z Vzhodnim paktom.³³ Prepričan je, da sta »samo pangermanska zloba in anglosaški strah za Indijo«³⁴ panslovanski ideji dodelila negativen pečat. Meni, da je uresničenje evropske unije nemogoče, dokler bodo nekateri omalovaževali slovanstvo in poskušali popolnoma izbrisati vzhodnoevropsko miselnost. Ker slovenskim državam zahod ne priznava enakopravnega položaja, vidi Levstik rešitev v slovanskem povezovanju in uniji, ki bi omogočila »najkrajši prehod iz jalove razdrobljenosti v

31 Vladimir Levstik (1886–1957) je bil slovenski književnik rojen v Šmihelu nad Mozirjem. V svojem pisanju se je dotikal predvsem moralnih in narodnostnih vprašanj, kar ga je verjetno privedlo tudi do zanimanja o panevropski ideji. V: *Slovenski biografski leksikon*, s. v. »Levstik, Vladimir«.

32 Mala antanta je bila politično-obrambna zveza treh držav. Nastala je na podlagi podpisanih sporazumov, med katerimi je bil prvi podpisan leta 1920 med Češkoslovaško republiko in Kraljevino SHS. Kasneje se je povezavi pridružila še Romunija. Skupni dogovor med državami je bil podpisan leta 1929 in nato še leta 1933, ko so države le še okrepile sodelovanje. Antanta je ves čas tesno sodelovala tudi s Francijo, čeprav ta ni bila njena uradna članica. Ko sta se Romunija in Jugoslavija približali navezi nacistične Nemčije in fašistične Italije je sporazum razpadel, saj je bil njen prvotni namen ravno nasproten, torej obramba pred revanšističnimi težnjami predvsem nekaterih sosed omenjenih treh držav.

33 Vzhodni pakt je poskus vzpostavitve trajnega miru na vzhodu Evrope. Nastane s prizadevanji, da naj bi za vzhod celine imel podoben vpliv, kot ga imajo Locarnski sporazumi za zahodni del (ti so predstavljeni na strani 48). Pakt naj bi Sovjetsko zvezo ponovno vključil v evropsko politiko in jo povezal s Francijo prek Male antante, Poljske in Baltskih držav. Seveda eventualno tudi Vzhodni pakt ne prepreči nove vojne. V: »Na pot vseslovanske politike!«. *Slovenec*, 6. 7. 1933, 1.

34 Vladimir Levstik. »Vzhodni pakt, USE in Slovanska unija«. *Jutro*, 27. 10. 1933, 2 (odslej: Levstik. »Vzhodni pakt, USE in Slovanska unija«).

rodovitno solidarnost vseh«. ³⁵ Svoje razmišljanje podkrepi z idejami dr. Jožeta Goričarja, avstro-ogrskega diplomata v ZDA in nato v Berlinu ter, kot pravi Levstik, »izvrstnega poznavalca svetovnega gospodarstva in gospodarstva slovanskih držav«. ³⁶ Goričar je bil velik zagovornik panslovanskih idej. ³⁷ Predlagal je, da naj bi Slovanska gospodarska unija nastala iz treh velikih kulturnih in gospodarskih federacij: Zahodne ali Slovanske federacije, Jugoslovanske federacije in Vzhodnoslovanske ali Ruske federacije. Članicam bi bilo dovoljeno sodelovanje s sosednjimi državami (npr. Avstrijo, Madžarsko ...) ob soglasju ostalih članic povezave. Tako povezavo Goričar vidi kot temelj za nadaljnjo integracijo in potencialno združitev v politično unijo, ki bi predstavljala steber svetovnega miru. Goričar je svoj pogled na vojno in povojno situacijo predstavil tudi v svoji knjigi, objavljeni pri tedaj največjem založniku v ZDA, z naslovom *The Inside Story of Austro-German Intrigue, or How the World War was brought about*. ³⁸ Kot trdi Levstik, naj bi ta celo prišla do ameriškega predsednika Wilsona, ki naj bi svoje ideje črpal tudi iz omenjene knjige. Vladimir Levstik ob koncu ponovno preide h Kalergiju in prizna, da so prizadevanja slednjega hvalevredna. Za razliko od nekaterih drugih osebnosti, ki so si prizadevale predvsem za združitev »tistega dela celine, okoli katerega se razbesnavajo vsi pohlepi«, ³⁹ se Kalergi bolj približa resničnemu vseevropskemu nazoru, kar pa naj bi bil eden izmed pogojev za napredovanje vseslovanskih in vseevropskih idej ter končno tudi njihovo zmago. ⁴⁰

35 Prav tam, 2.

36 Prav tam, 2.

37 Goričar pravi, da bodo evropske sile morale podpreti načrt združitve slovanskih združenih držav, če si resnično želijo miru v Evropi. Slovanska gospodarska unija naj bi nastala z združitvijo treh velikih kulturnih in gospodarskih federacij: 1. naj bi obsegala Češkoslovaško in Poljsko, 2. bi bila Balkanska unija z Jugoslavijo in Bolgarijo in 3. še Rusija z Belorusijo, Ukrajino, Sibirijo ter Kavkazom in baltškimi državami. Slovanska unija naj bi se zavzemala tudi za čim tesnejše sodelovanje z ZDA. V: Levstik. »Vzhodni pakt, USE in Slovanska unija«, 2.

38 Goričar, Joseph, Lyman Beecher Stowe. *The Inside Story of Austro-German Intrigue, or How the World War was brought about*. New York: Doubleday (1920).

39 Prav tam, 2.

40 Prav tam, 2.

Malo lepih besed je Kalergiju namenil Bratko Kreft v svojem prispevku v reviji *Mladina*,⁴¹ in sicer v letniku 1926/27, v katerem je sicer v ospredju drugačna tematika. Članek z naslovom *Smrtna rosa* nosi dokaj pesimistično vsebino o novi, po njegovem mnenju bližajoči se vojni. Avtor izpostavi predvsem problematiko vojnih plinov in kemične vojne. Zmoti ga to, da Kalergi in njemu podobni »velikobesedni pacifisti«⁴² prirejajo pompozne kongrese, »ki niso drugega nič kakor besede, mrtve besede«.⁴³ Svoj gnev izlije tudi na Društvo narodov, saj da je tipičen primer delovanja mednarodnih organizacij, ki delujejo predvsem v smeri ohranjanja miru. Na koncu razorožitvene konference, ki je zasedala šest mesecev, so zaključili, da »državo, ki bo začela vojno, napadejo vse države Zveze narodov z vsemi sredstvi svoje kemične industrije«.⁴⁴ Kljub vsemu pesimizmu vidi nekaj upanja v določenih posameznikih. To so tisti, ki ne le govorijo, pač pa svoje prizadevanje kažejo tudi z dejanji. Eden izmed teh je po Kreftovem mnenju Eugene V. Debbs, ki je zaradi svojega protivojnega delovanja dve leti preživel za zapahi. Kreft ob tem zaključi z vprašanjem: »In gospodje Coudenhove-Kalergi?«⁴⁵

*Narodni dnevnik*⁴⁶ je zelo pozorno spremljal dogajanje v zvezi s Panevropo. Med najaktivnejšimi avtorji je močno prednjačil krščanski socialist dr. Andrej Gosar, ni pa bil edini, saj je nekaj člankov tudi od drugih avtorjev. Gosar ni samo komentiral dogajanja okoli Kalergijevih načrtov in njegovega početja, pač pa je tudi aktivno sodeloval pri jugoslovanskem nacionalnem odboru Panevropske unije, ki nastane leta 1930. Skupaj z dr. Ferdinandom Majaronom se je udeleževal srečanj občnih zborov kot eden izmed predstavnikov ljubljanskega dela organizacije. Kalergijeva vizija ga je povsem prevzela in jo je posledično tudi goreče zagovarjal v svojih člankih in kolumnah. Teh je v najplodnejšem obdobju med 12. majem in 23. junijem 1926 – torej v

41 *Mladina* je bila mesečnik, ki je izhajala kratek čas med letoma 1924 in 1928, ko je zaradi finančnih težav prenehala izhajati. Širila je predvsem socialistične ideje.

42 Bratko Kreft. »Smrtna rosa«. *Mladina*, (1926/ 27), 56.

43 Prav tam, 56.

44 Navkljub Kreftovemu pesimizmu je potrebno podariti, da je sklep eden izmed prvih dokazov in začetkov načela kolektivne varnosti. Prav tam, 56–57.

45 Prav tam, 56.

46 *Narodni dnevnik* je bil prvi celjski dnevnik, ki je izhajal slabi 2 leti v letih 1909 in 1910.

triinštiridesetih dneh – kar triindvajset. Razlog za tako množično pisanje o temi zagotovo tiči tudi v sami popularizaciji ideje o Panevropi v tem času, za katero Gosar pravi, da jo morajo bralci поближе spoznati, da jih ne bi zalotila »popolnoma nepripravljene«. ⁴⁷ Veliko pa se o Panevropi piše tudi zaradi prvega panevropskega kongresa, ki se odvije istega leta. Veseli ga, da je ideja naletela na odziv med politiki večine evropskih držav, a dodaja, da »zaenkrat iz Jugoslavije ni glasu, kakor da se to nas ne tiče«. ⁴⁸ V že omenjenem kratkem, a zelo plodnem obdobju objavljanja člankov o Panevropi, je kar štirinajst serijskih člankov oz. kolumn, v katerih povsem povzema grofove ideje in jih tako želi približati bralcem. Tam, kjer se s Kalergijem ne strinja, njegovo mnenje ne odstopa veliko, niti ne v primeru odnosa do Rusije. Gosar kot Slovan ne spregleda Kalergijevega mnenja o največji slovanski državi, a svoje nestrinjanje s tem pogledom izrazi izjemno subtilno in pravi, da imajo Slovani odnose z Rusijo pravico urejati sami. ⁴⁹ Da tudi tu ni povsem v nasprotju s Kalergijem, dokazuje uvod četrtega članka v seriji z naslovom *Pan-Evropa*, v katerem zapiše, da izjava, da brez Anglije in Rusije ni Panevropo, sicer ima določeno teoretično težo, a da je praktično brezpredmetna. ⁵⁰ Tako kot Kalergija ga skrbi odnos med Nemčijo in Francijo in z njim deli enako mnenje – ali se bosta državi sporazumeli ali pa obe skupaj propadli. Z upanjem ga sicer navdaja poteza ⁵¹ takratnega francoskega zunanjega ministra Brianda, ki izraža ravno to zavedanje. ⁵² Gosar meni, da Briandovo početje pomeni velik korak k Združenim državam Evrope in da je rešitev v le-teh. ⁵³ Določeno stopnjo pesimizma pa mu vzbuja osebno opažanje, da je dve leti po objavi *Panevropo* Nemčija bližje Rusiji kot Zahodu. ⁵⁴ Z nastankom Sovjetske zveze se je po njegovih ocenah Evropa zmanjšala za polovico, a se je nekoč nedemokratični preostali vzhod

47 Andrej Gosar. »Pan-Evropa«. *Narodni dnevnik*, 12. 5. 1925, 2.

48 Prav tam, 2.

49 Prav tam, 2.

50 Andrej Gosar. »Pan-Evropa«. *Narodni dnevnik*, 17. 5. 1926, 2.

51 Med temi so zagotovo tudi Locarnski sporazumi, ki so prinesli svež veter optimizma v evropsko diplomacijo. Bili so tudi kasnejša podlaga za umik enot iz Nemčije in tudi za njeno pridružitve Društvu narodov leta 1926,

52 »Briand in Panevropa«, 1.

53 Prav tam, 2.

54 Andrej Gosar. »Pan-Evropa«. *Narodni dnevnik*, 18. 5. 1926, 2.

Evrope po vojni odločil za demokratični režim, kar Gosar označuje za napredek.⁵⁵ Junija 1926 pravi, da so »zelo spretni in agilni«⁵⁶ voditelji panevropskega gibanja v zadnjem letu preseгли vsa pričakovanja, saj se je večina evropskih voditeljev opredelila za gospodarsko in politično združevanje Evrope, tekoče leto pa je bilo še slavnije, oktobra se je namreč odvil prvi panevropski kongres. To po avtorjevem mnenju kaže na pomembnost vprašanja in pripravljenost voditeljev, saj so npr. na ameriški celini več desetletij morali čakati na prvi panameriški kongres. V članku z naslovom *Amerika in Pan-Evropa* hvali Kalergija in njegovo delo označi za »vzorno izvršeno« podano v »spisih, ki so bogati po obsegu in globoki vrednosti«.⁵⁷ Evropo označi za »dete pariških mirovnih pogodb« in doda, da kdor se s temi mejami ne sprijazni, je nevaren miru. Sprejetje teh meja po Gosarju še ne pomeni konec evropskega razvoja, pač pa je to podlaga za nadaljnjo rast.⁵⁸

Dr. Andrej Gosar zelo ostro nastopi v članku *Samouprava in Slobodna tribuna proti Panevropi*, ki sicer izide v dveh delih. V prispevku je zelo kritičen do pisanja obeh v naslovu omenjenih časnikov. V slednjih zapišejo, da je glavni namen panevropskega gibanja oslabitev Društva narodov, ki pa naj bi imelo glavno »nalogo čuvanja teritorialne integritete in politične neodvisnosti svojih članic«.⁵⁹ Po navajanju *Slobodne tribune* naj bi evropske države pomagale Društvu narodov pri krepitvi medsebojnih odnosov in preprečevanju konfliktov tako na celini kot drugod po svetu, a s panevropsko idejo voditelji počnejo ravno nasprotno in z različnimi »sugestijami [...] odvzemajo raison d'etre Društvu narodov«.⁶⁰ Časnik navaja tudi nekatere Madžare kot pristaše panevropske ideje, ki v okviru le-te zahtevajo revizijo Trianonske pogodbe. Te obtožbe Gosar vehementno zavrže in poziva avtorje članka, naj jasno povedo, kdo vse so ti posamezniki, da se jih izključi iz gibanja, saj je tako razmišljanje

55 Andrej Gosar. »Pan-Evropa«. *Narodni dnevnik*, 25. 5. 1926, 2 (odslej: »Pan-Evropa«. *Narodni dnevnik*, 25. 5. 1926).

56 Andrej Gosar. »Amerika in Pan-Evropa«. *Narodni dnevnik*, 17. 6. 1926, 2.

57 Prav tam, 2.

58 »Pan-Evropa«. *Narodni dnevnik*, 25. 5. 1926, 2.

59 Andrej Gosar. »Samouprava in Slobodna tribuna proti Panevropi«. *Narodni dnevnik*, 23. 8. 1926, 3.

60 Prav tam, 3.

strogo v nasprotju z načeli, ki jih zagovarja panevropska ideja.⁶¹ Gosar ostro nastopi proti avtorju zgoraj omenjenega članka, podpisanem kot S. T., in ga obtoži popolnega nepoznavanja panevropskega programa. Slovenski krščanski socialist je prosil centralo Društva narodov, naj S. T. pošlje spomenico, ki jim jo je poslal grof von Coudenhove-Kalergi. S. T. naj bi se tako lahko poučil o pravih namerah programa in bi lahko popravil svoje mnenje. Andrej Gosar do Društva narodov goji pozitiven odnos z nekaterimi pripombami in pravi, da bi bilo ustvarjanje umetnih nasprotij med slednjim in Panevropo »zločin proti pacifizmu in neznanje skupne temeljne ideje«.⁶² Eno izmed temeljnih dilem Gosar vidi v vprašanju evropske vzajemnosti. Pravi, da obstajajo področja, ki jih Društvo samo ne mora rešiti, zato je potrebna njegova »delitev«. Med takimi temami je tudi vprašanje manjšin, ki je težko rešljivo le na mednarodni podlagi, zato bi ga morala rešiti Panevropa. »Brez varstva narodnih manjšin je vsak evropski mir le premirje.«⁶³ Delno je kritičen tudi do samega Društva narodov, saj zanj pravi, da gre le za zvezo držav. Če bi bila organizacija zvesta svojemu imenu, bi moralo njen parlament sestavljati več Kitajcev kot Evropejcev in več Indijcev kot Angležev. Po avtorjevem mnenju se za sestavo potencialnega evropskega parlamenta ni za bati. Naloga le-tega bi morala biti rešitev vprašanja narodnih manjšin, garancijskega pakta in demokratizacije, kar naj bi Evropo za vekomaj rešilo vseh vojn. Ravno to naj bi bila šibka točka Društva narodov, ki naj ne bi bilo zmožno najti pravih vzrokov za vojne, za katere Gosar pravi, da bodo prisotne, vse dokler bodo na svetu narodi zatirani.⁶⁴

Kot sem že omenil, Gosar ni bil edini avtor, ki je pisal o Panevropi v *Narodnem dnevniku*. Eden izmed njih je tudi F. G., ki je prav tako podpiral Kalergijevo idejo in jo delno celo primerjal z Monroejevo doktrino.⁶⁵ V članku, ki je nastal dober mesec pred prvim panevropskim kongresom 3. oktobra leta 1926, je pozival, da naj Evropa pripada

61 Andrej Gosar. »Samouprava in Slobodna tribuna proti Panevropi«. *Narodni dnevnik*, 21. 8. 1926, 5.

62 Andrej Gosar. »Samouprava in Slobodna tribuna proti Panevropi«. *Narodni dnevnik*, 23. 8. 1926, 3.

63 Prav tam, 3.

64 Prav tam, 3.

65 F. G. »Monroe, doktrina in Slovenci«. *Narodni dnevnik*, 28. 8. 1926, 3.

izključno Evropejcem. Potrdil je težavo, ki jo je izpostavil že Andrej Gosar, češ da mnogi Slovenci še ne vedo, kako naj bi se opredelili do tega vprašanja. Kljub vsemu je F. G. alternativa jasna: »Vsaka rešitev slovenskega vprašanja, ki bi se gibala izven okvirjev Panevropce, bi bila le provizorij oziroma naša propast.«⁶⁶ Eno izmed težav slovenstva vidi tudi v njegovi majhnosti, saj naj bi bili premajhni, da bi svoje pravice dosegali s pomočjo orožja. Tega naj nam velike sile ne bi dopustile. Stanje, v katerem se Slovenci nahajajo leta 1926, je avtor opisal kot krivično in dodal, da če nam že ni usojeno živeti skupaj pod eno zastavo, potem si moramo prizadevati za neoviran kulturni razvoj naroda ne glede na teritorialno razporeditev kontinenta, kar pa naj bi bilo mogoče le v okviru Panevropce.⁶⁷ Tako kot večina tistih, ki delijo idejo Panevropce, v uresničitvi načrta vidi rešitev vseh tegob, ki pestijo celino, hkrati pa naj bi se celina kot celota tudi uprla in obranila pred Azijo in Afriko. Največjega sovražnika Panevropce tako kot Kalergi vidi v imperialističnem nacionalizmu. Za konec ponovno poudari majhnost slovenskega naroda in posledično nujnost njegovega iskanja rešitev in pogojev za obstoj znotraj okvirjev Panevropce.⁶⁸

Kritiki se Kalergijev načrt ne izogne niti v mariborski *Naši straži*,⁶⁹ kjer neznani avtor sredi leta 1926 piše o pomanjkljivosti panevropskega načrta. Njegov pogled je unikaten, saj je veliko bolj protekcionističen od ostalih. Avtor meni, da vsem razpravam o panevropskem projektu manjka dosledno stališče do kolonij evropskih sil »v skladu z geslom *Evropa Evropejcem, Amerika Amerikancem itd.*«⁷⁰ Zaključí s smelo trditvijo, da se bo Evropa umirila le tedaj, ko bodo Evropejci doma in bodo živeli s tem, kar jim ponuja celina, in ne bodo medsebojno tekmovali zaradi kolonij.⁷¹

66 Prav tam, 3.

67 Prav tam, 3.

68 Prav tam, 3.

69 Katoliški časnik *Naša straža* je izhajal v letih 1925 in 1926 kot naslednik *Straže*, ki je bila leta 1925 prepovedana. Leta 1926 se pridruži *Slovincu*. V: »Straža ustavljena!«. *Naša straža*, 18. 2. 1925, 1. in »Slovenec«. *Naša straža*, 31. 3. 1926, 1.

70 »Dva svetovna bloka«, *Naša straža*, 8. 7. 1925, 1.

71 Prav tam, 1.

V *Slovincu*⁷² konec maja 1926 poročajo o Kalergijevem projektu. Avstrijca spoznajo »le« za idejnega naslednika Františka Palackega.⁷³ Na prvem panevropskem kongresu, ki se je odvil na Dunaju med 3. in 6. oktobrom 1926,⁷⁴ je imela svoje predstavnike tudi Jugoslavija. Med njimi so bili tudi nekateri Slovenci na čelu z dr. Antonom Korošcem, poleg njega pa sta se kongresa udeležila tudi predstavnika primorskih Slovencev, dr. Josip Wilfan in dr. Engelbert Besednjak. Nekaj vtisov udeležencev je zapisanih tudi v *Slovincu*, in sicer v članku z naslovom *Po prvem panevropskem kongresu*. Anton Korošec je denimo prepoznal panevropsko gibanje kot zelo močno in resno gibanje, a ga ni navduševalo dejstvo, da so – po njegovem mnenju – imele v njem največjo vlogo države, »ki so situirane ali s prebivalstvom ali z industrijo«.⁷⁵ Trdil je, da je sam kongres prej škodil ideji Panevropo, kot pa koristil, saj naj bi Kalergi kongres »pokvaril z malenkostnimi neokusnostmi«.⁷⁶ Po navajanju *Slovenca* je Korošec prisostvoval dvema najpomembnejšima odboroma: osrednjemu odboru in manjšinskemu odboru. Prvemu je predsedoval sam Kalergi, drugi pa je bil zanimiv predvsem zaradi vprašanja manjšin, ki je bilo za Slovence zelo pomembno. *Slovenec* se ob tem vprašanju obregne predvsem ob delovanje Madžarov na kongresu, ki naj bi izrekli nekaj kritik na račun Slovencev, še posebej pa je bilo težavno stališče t. i. »kulture kakovosti«, ki so jo naši vzhodni sosede očitno zastopali. Ravno zaradi takih in podobnih dilem naj bi se bilo potrebno udeleževati panevropskih kongresov in biti del omenjenega gibanja, navaja časnik. Slovensko sodelovanje pri panevropskem projektu naj bi Slovencem prineslo vsaj boljše odnose z ostalimi državami, s tem pa bi lažje pomagali tudi svojim rojakom onkraj jugoslovanskih meja in bi hkrati tudi krepili

72 *Slovenec* je izhajal med letoma 1873 in 1945 in je hitro postal vodilni časnik katoliške struje na Slovenskem. V: Amon. *Slovensko časopisno izročilo*, 145–146.

73 František Palacký je bil češki politik in zgodovinar, ki velja za enega glavnih čeških mislecev in za enega izmed očetov češkega naroda. *Slovenec* Kalergijeva prizadevanja za Panevropo označi za nič drugega kot nadaljevanje Palackyjeve misli. Kakor si je Čeh nekoč prizadeval za federalizacijo monarhije, si Kalergi prizadeva za federalizacijo Evrope.

74 Cirila Toplak v svojem delu *Združene države Evrope* navede napačen datum zasedanja kongresa, saj pravi, da se je kongres odvil leta 1927.

75 »Po prvem panevropskem kongresu«. *Slovenec*, 21. 10. 1926, 2.

76 Prav tam, 2.

gospodarsko sodelovanje. Prvi dan je na zasedanju manjšinskega odbora sodeloval tudi dr. Engelbert Besednjak, ki je potrdil Koroščeve vtise, predvsem tistega o neresnosti manjšinskega vprašanja. Bal se je potencialne politično-ekonomske usmeritve Panevropske, saj je mislil, da bi le-ta lahko postala nacionalistično-kapitalistična, kjer bi močnejše industrijske države živele na račun manjših, agrarnih držav. Na kongresu so osnovali tudi stalno komisijo za manjšinsko vprašanje, za katero pa so se pri *Slovincu* bali, da bi bili njeni člani imenovani in ne voljeni. Za naivno so označili tudi potezo takratnega bivšega avstrijskega veleposlanika v Parizu, saj je predložil načrt za ustavo Panevropske državne zveze.⁷⁷

Ideja povezovanja evropskih narodov v zvezo držav je skoraj dvajset let po objavi Masarykove *Nove Evrope* in šestnajst let po ustanovitvi Panevropske unije zaposlovala še enega krščanskega socialista, zgodovinarja Boga Grafenauerja. V svojem referatu z naslovom *Slovensko vprašanje* na Bohinjskem tednu akademskega društva Zarja (7.–9. avgusta 1939) področje slovenskega ozemlja opiše kot zelo pomembno tako za Balkan kot tudi za Srednjo Evropo, med katerima je bilo razpeto. Slovence je videl kot samostojno avtonomno enoto v federativno urejeni Jugoslaviji. Prav unikaten položaj bi morali Slovenci izkoristiti za lasten razvoj in bogatitev, ki bi koristila tudi celotni Jugoslaviji. Menil je, da mali narodi med nemško-italijanskim in rusko-ukrajinskim področjem nimajo popolnega zaupanja v zahodne velesile. Položaj je ocenil kot »labilen« in iskal rešitev v povezovanju, ki je spominjalo na tistega, ki ga je omenjal Masaryk, dodal pa je tudi nekatere panevropske ideje. Ureditev take povezave bi zanj pomenila začetek snovanja širše panevropske zveze, federacije vseh evropskih držav. Povezava držav med nemškim in ruskim prostorom se mu je zdela še toliko bolj samoumevna tudi zaradi skupnega slovanskega izvora. Poudaril je nujnost sodelovanja Slovencev z ostalimi slovanskimi narodi in s tem celo pogojeval obstoj slovenskega naroda. Ravno Jugoslavija bi lahko predstavljala model sobivanja narodov, kar bi kasneje lahko aplicirali tudi na meddržavno zvezo. Potencialna novonastala država ne bi smela biti pod nikogaršnjim vplivom. Podobno kot Masaryk tudi

77 »Po prvem panevropskem kongresu.« *Slovenec*, 21. 10. 1926, 2.

Grafenauer slovensko vprašanje postavlja na mednarodni nivo in razpravo nadaljuje z vlogo Slovencev v Jugoslaviji in onkraj njenih meja.⁷⁸ Omenjeno ozemlje je v Grafenauerjevih očeh predstavljalo prostor, »ki so ga doslej vedno imeli različni imperializmi za svoje igrišče«.⁷⁹ Ravno na tem področju se je najintenzivneje pojavljalo vprašanje evropske zveze. Prepričan je bil, da imperialistične velesile ne morejo ustvariti evropske zveze na silo, zato se bodo narodi »vmesne cone« morali sporazumeti med seboj »po načelu enakopravnosti in v duhu obče človeške kulture«.⁸⁰

Slovenci, ki so se odzvali na Kalergijeve predloge, do njih sicer kritično pristopijo, a delijo mnenje, da je najboljša možnost za vzpostavitev večnega miru na celini njena združitev. Kalergijeve ideje zagotovo dodatno vzpodbudijo francoskega politika Aristida Brianda k objavi svojih memorandumov, ki pa so po drugi svetovni vojni predstavljali osnovo za kasnejše snovanje organizacije, ki ji danes pravimo Evropska unija. Danes se Evropa ponovno utaplja v razlikah. Temelji mostov, ki so tudi simboli skupne valute večine držav članic, se tresejo. Kalergi v uvodu svojega manifesta zapiše, da je »dolžnost evropske mladine, da to (razcepljenost [o. a.]) spremeni. Poklicana je, da na ruševinah stare zgradi novo Evropo.«⁸¹ Danes je ta misel še vedno zelo aktualna. Kalergiju nove morije ni uspelo prepričati in danes to vemo. Morda je ravno zaradi tega čas, da se združimo vsi, ne le mladina, in ohranimo ter izboljšamo to, kar imamo. V kaj vodi morebiten neuspeh, vemo.

78 Janko Prunk. *Slovenski narodni programi*. Ljubljana (1986), 243–249.

79 Grafenauer. »Srednja Evropa?«, 21.

80 Prav tam, 21.

81 Coudenhove-Kalergi. *Panevropa*, 7–8.

SEZNAM VIROV IN LITERATURE

Časopisni viri:

Bolezen Evrope«. Edinost, 7. 4. 1926, 1.

»Briand in Panevropa«. Delavska politika, 24. 7. 1929, 1.

»Da ne bo več vojn«. Narodni dnevnik, 30. 4. 1926, 3.

»Dva svetovna bloka«. Naša straža, 8. 7. 1925, 1.

F. G. »Monroe, doktrina in Slovenci«. Narodni dnevnik, 28. 8. 1926, 3.

Flere, Pavel. »Pot k življenju«. Učiteljski tovariš, 21. 4. 1916, 1–2.

Gosar, Andrej. »Amerika in Pan-Evropa«. Narodni dnevnik, 17. 6. 1926, 2.

Gosar, Andrej. »Pan-Evropa«. Narodni dnevnik, 12. 5. 1926, 2.

Gosar, Andrej. »Pan-Evropa«. Narodni dnevnik, 17. 5. 1926, 2.

Gosar, Andrej. »Pan-Evropa«. Narodni dnevnik, 18. 5. 1926, 2.

Gosar, Andrej. »Pan-Evropa«. Narodni dnevnik, 22. 5. 1926, 2.

Gosar, Andrej. »Pan-Evropa«. Narodni dnevnik, 25. 5. 1926, 2.

Gosar, Andrej. »Samouprava in Slobodna tribuna proti Panevropi«. Narodni dnevnik, 21. 8. 1926, 5.

Gosar, Andrej. »Samouprava in Slobodna tribuna proti Panevropi«. Narodni dnevnik, 23. 8. 1926, 3.

Kreft, Bratko. »Smrtna rosa«. Mladina, 1926/ 27, 51–57.

Levstik, Vladimir. »Vzhodni pakt, USE in Slovanska unija«. Jutro, 27. 10. 1933, 2.

»Na pot vseslovanske unije!«. Slovenec, 6. 7. 1933, 1.

»Panevropski kongres«. Jutro, 29. 9. 1926, 7.

»Plebiscit za Panevropo«. Delavska politika, 18. 2. 1933, 4.

»Po prvem panevropskem kongresu«. Slovenec, 21. 10. 1926, 2.

»Predsednik panevropske zveze Coudenhove-Kalergi je poslal francoskemu ministrskemu predsedniku Herriotu odprto pismo«. Delavska politika, 28. 9. 1932, 2.

»Strah pred Slovani«. Edinost, 24. 2. 1923, 1.

»Slovenec«. Naša straža, 31. 3. 1926, 1.

»Straža ustavljena!«. Naša straža, 18. 2. 1925, 1.

Monografski vir:

Coudenhove-Kalergi, Richard Nikolaus von. Panevropa. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2000.

Literatura:

Amon, Smilja in Karmen Erjavec. Slovensko časopisno izročilo: od začetka do 1918. Ljubljana: Založba FDV, 2011.

Goričar, Joseph, Lyman Beecher Stowe. The Inside Story of Austro-German Intrigue, or How the World War was brought about. New York: Doubleday, 1920.

Grafenauer, Bogo. »Srednja Evropa? Zakaj preprosto ne Evropa?« V: Srednja Evropa, ur. Peter Vodopivec, 15–26. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991.

Prunk, Janko. Slovenski narodni programi. Ljubljana: Društvo 2000, 1986.

Slovenski biografski leksikon: Vladimir Levstik.

POVZETEK

Odziv na program Panevropce je bil relativno pozitiven z nekaj zadržki oz. dopolnitvami. Ob objavi načrta o Panevropski uniji se je dokaj cinično odzvala *Edinost*, kar je razumljivo, saj je Coudenhove-Kalergi ob objavi programa kot enega izmed potencialnih združevalcev Evrope videl Benita Mussolinija. Sčasoma je ob Mussolinijevih dejanjih svoje mnenje spremenil. Nenaklonjenost je bila obojestranska in tudi Mussolini mu ni ostal dolžan, saj je prepovedal prevod *Panevropce* v italijanščino. *Jutro* je načrt sprejelo odobravajoče, a je njegove avtorje zmotil predvsem Kalergijev odnos do Slovanov, ki jim po mnenju časnika ni priznaval dovolj velike vloge. Omenjena kritika je poleg očitane idealizma edina skupna točka vseh kritikov Kalergijeve ideje. Med njimi sta tudi Bratko Kreft in časnik *Delavska politika*. Prvega zmoti predvsem veliko govoričenja in posedanja, pravega učinka pa ne vidi. *Delavska politika* Avstrijca opozarja na to, da imajo države vsaka svoje interese, ki sem jim bodo zelo težko odpovedale. Zelo podrobno dogajanje o Panevropi spremlja časnik *Narodna politika*, v katerem avtorja dr. Andrej Gosar in F. G. podrobno analizirata in komentirata program in ga ognjevitno zagovarjata. Do panevropske ideje se opredeli tudi zgodovinar dr. Bogo Grafenauer. Do ideje se pozitivno opredeli, a za razliko od Kalergija model združevanja vidi v Jugoslaviji.

KONTAKTI AVTORJEV

AUTHORS' CONTACT INFO

dr. Bojan Balkovec, docent,

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija,
bojan.balkovec@ff.uni-lj.si

Jure Bežan, univerzitetni diplomirani zgodovinar

Strmov 7, SI – 4000 Kranj, Slovenija
jure.bezan@gmail.com

Domen Kaučič, kustos, univerzitetni diplomant španskega jezika in
književnosti in univerzitetni magister zgodovinskih znanosti

Muzej novejše zgodovine Slovenije
Celovška cesta 23, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
kaucic.domen92@gmail.com

dr. Drago Kladnik, znanstveni svetnik

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in
umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika
Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
drago.kladnik@zrc-sazu.si

Maja Vehar, mlada raziskovalka, asistentka

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
maja.vehar@ff.uni-lj.si

